

Тема лекції: Історія психологічної думки на Україні

ПЛАН

1. Дохристиянські часи — XVIII ст.
2. Розвиток психологічної думки в Україні наприкінці XVIII—початку XX ст.

1. ДОХРИСТИЯНСЬКІ ЧАСИ — XVIII СТ.

Людина з давніх часів цікавилася психічними явищами. Не були винятком і українці. І. Огієнко досліджував уявлення українців про душу в дохристиянські часи. Він зазначав, що уявлення про душу в українського народу змінювалися. Спочатку наші предки вважали, що по смерті душа не розлучається з тілом, а зостається в ньому, тільки людина переходить до іншого світу. З цих причин клали до могили все необхідне для життя.

На основі аналізу народних казок та інших джерел І. Огієнко дійшов висновку, що в давнину українському народу були відомі уявлення про переселення душ (метампсихоз).

На українців великий вплив мали грецькі філософи, зокрема, погляди Платона про те, що душа знаходиться у тілі людини і спрямовує її протягом усього життя, а після смерті залишає тіло і переселяється у "світ ідей". Провідними були і думки Аристотеля про душу як рушія, який дає змогу людині розвивати себе, пізнавати Всесвіт та існуючий в ній порядок. У процесі пізнання Аристотель на перше місце ставив мислення, знання, інтелект і мудрість. Ці ідеї були провідними у мислителів України-Русі. Впливали і інші ідеї, які йшли дещо у розріз із згаданими ідеями. Маємо на увазі положення іудейсько-християнської релігії, згідно з якою людина доходить до своєї суті не через розум, а через вищу істоту, яка недоступна людям.

Мономах Володимир (1053 — 1125) у своєму творі "Повчання" розробив правила спілкування своїх дітей в оточуючими людьми. Однією з перших психологічних праць була робота Туровського Кирила „Притча про душу і тіло". Йому, наприклад, належить, так би психологічна характеристика на Андрія Боголюбського, який напав на Київ та пограбував духовні цінності, і був покараний за свій гріх його ж прибічниками.

Юрій Дрогобич (1450 — 1494) написав книгу філософсько-психологічного змісту "Передбачене судження". В Острозькій школі під керівництвом К. Острозького викладачами була написана праця "Порядок шкільний" (1586), де викладалися гуманістичні ідеї у стосунках між усіма учнями (заможних і незаможних батьків) та вчителями. До такого змісту праць належав "Статут братських шкіл" (1586). Це були одні з перших досліджень соціально - психологічного змісту.

Вагомою психологічною працею була праця Касяна Саковича (1573 — 1647) „Трактат про душу". В цій роботі він доводив, що найвищою мудрістю психології є досконале самопізнання, смисл якого в тому, щоб пізнати закони і властивості своєї природи, уникнути того, що шкодить природі людини. За Саковичем, душа є формою тіла, вона не вмирає. Він зробив спробу типологізувати людей, взявши за основу самовизначення і самовиховання.

Значний внесок у розвиток психолого-педагогічної думки було зроблено П.Могилою. Створений ним вищий навчальний заклад був нарівні Західноєвропейських університетів, "аж до останньої русифікації", як писав М.Грушевський. Про внесок викладачів цього навчального закладу у психолого-педагогічну науку написали П.М. Пелех та інші дослідники. Наприклад, викладач згаданого вищого навчального закладу І. Гізель за 45 років до Дж. Локка, за свідченням П.М. Пелеха, обґрунтував роль відчуттів і сприймань у розвитку інтелекту людини. Саме І. Гізель перший написав, що "нічого немає в інтелекті, чого не було в чутті". На його ідеях, а пізніше і ідеях Дж. Локка, були висунуті гіпотези про те, що основні елементи, із яких складаються відчуття, поєднуються за законами асоціативних ідей.

Феофан Прокопович (1677—1736) зробив важливий внесок у психолого-педагогічну думку України, а потім і Росії. Особливо важливою є його думка про те, що основним почуттям людини є любов. Він пов'язував її з волею людини до якогось доброго предмета. Всі почуття, зазначав він, крутяться навколо двох осей: бажати добра і не бажати зла. Щоб викликати почуття у слухачів, треба, на його думку, керуватися двома правилами:

- 1) показати предмет, важливий для слухачів;
- 2) перш ніж викликати почуття у інших, виклич це почуття у себе.

Йому належить думка про основні властивості особистості викладача: розсудливість, справедливість, поміркованість і хоробрість.

Дещо занепав розвиток психолого-педагогічної думки в Україні у зв'язку з масовим вивезенням Петром I і Катериною II інтелектуальних сил України до Петербурга, Москви та інших міст Росії. Проте, і інтелектуально обезсилена Україна продовжувала народжувати геніальних мислителів. До них належить Г. С. Сковорода (1722—1794). На думку Г. Сковороди, люди приймають видимий чуттєвий світ за дійсність, це призводить до помилок і мук. Чуттєво даний світ (великий і малий) Г. Сковорода пояснював як символи, за якими необхідно знайти їх справжню природу. В цьому він вбачав мету людського існування. Мотиваційний вибір здійснюється через пізнання "ангельського" і "сатанинського", що складає основу самовизначення людини. В результаті самовизначення людина відкриває нереальне у своїй природі, усвідомлює свої здібності, здатність до певної діяльності, в цьому знаходить своє щастя.

2. Розвиток психологічної думки в Україні наприкінці XVIII—початку XX ст.

1. П. Котляревський (1769—1838) визначав мотиви педагогічної діяльності педагога: "доходити до розуму і серця своїх привілейованих побратимів, щоб викресати з цього глухого оточення іскри співчуття де народу". Педагог має гуманно ставитися до дітей, розвивати у них природні здібності.

Тарас Григорович Шевченко (1814—1861)—духовний батько українського народу, мислитель, поет, художник.

Про філософські, педагогічні та психологічні погляди Т. Шевченка написано багато, але з однобічних позицій і далеко неповно.

К. Д. Ушинський (1824—1870) — педагог і психолог, основоположник педагогічної психології в Україні і в Росії. У праці "Людина як предмет виховання" підкреслює, що педагогіка може розробити план виховання цілісної особистості тільки спираючись на весь комплекс наук про людину, в центр якого ставиться психологія.

Памфіл Данилович Юркевич (1827—1874) — український мислитель.

Дослідник праць П. Юркевича В. Роменець зазначає, що Юркевич зазначав необхідність протиставлення різних рівнів душі, знайшов їй теологічне обґрунтування у Святому Письмі. Він дотримувався теологічного погляду на сенс цілісності людської істоти, знайшов орган, що забезпечує цілісність, бо він має подвійну тілесну і духовну природу. Цим органом, на його думку, є серце. Воно психологічно виступає як джерело емоційного життя людини і репрезентує глибинні рушійні сили поведінки. Воно безпосередньо пов'язане з мотивацією дії і визначає її. Дія і серце в їхньому зв'язку визначаються саме як вчинок.

Олександр Опанасович Потебня (1835—1891) — український філософ та мислитель, засновник психологічного напрямку у вітчизняному мовознавстві.

Отже, основним предметом у О. Потебні було дослідження мови як засобу спілкування між людьми, виробленого певним народом. Мова розглядалася ним як активний процес, що пояснює ставлення людини до оточуючого світу. На думку О.Потебні, це можливо за рахунок зв'язку мови й думки — пізнання дійсності, яке реалізується через слово — одиницю мови, що складається із звукової частини, внутрішньої форми і значення. О. Потебня вважав, що центральну роль у думці відіграє внутрішня форма слова, позначене й усвідомлене уявлення про якийсь предмет чи явище. О. Потебня вважав, що на першому етапі розвитку мислення слово є засобом поєднання членороздільного звука з образом — чуттєвим уявленням. За Потебнею, ускладнення внутрішньої форми слова призводить до появи поняття — узагальненого, абстрактного уявлення. У О. Потебні є важливі думки про психологію народів і, зокрема, психології українського народу.

Іван Олексійович Сікорський (1842—1919) — український психолог, завідував кафедрою в Університеті св. Володимира. Йому належить велика кількість психологічних праць: "Душа людини" та інші. Вони містяться в бібліотеці ім. Вернадського. Після жовтневого перевороту роботи І. О. Сікорського не перевидувалися. І. Сікорський замислив створити енциклопедію — "Всезагальну психологію з фізіогномікою". Фізіогноміка була провідним напрямком у дослідженні І. Сікорського. Він вважав, що у вираженні фізіогноміки повинна відкриватися таємниця індивіда. Фізіогноміку він розглядав як природне і штучне явище, яке характеризує вікові, статеві, расові, виробничі та інші феномени. Фізіогноміку він розглядав як передумову для типології, яка закінчується аналізом вчинків індивіда.

У трактуванні фізіогноміки Сікорський виходив з тричленного поділу людської психіки — розум, почуття та воля.

Микола Миколайович Ланге (1858—1929) — український психолог, працював в Одеських навчальних закладах. Йому належать такі праці: "Механізми уваги" (1981), "Душа ребенка в первые годы жизни" (1892) та інші. Він розробляв фізичну теорію уваги. Під впливом його психологічних ідей були психологи і педагоги особливо у 20 - 30-ті роки.

В. І. Вернадський (1863—1954) — видатний вчений, перший президент АН України. Ідеї В. І. Вернадського мають відношення до проблеми культурологічного принципу в Історії та теорії психології. В. А. Роменець відзначає, що у Вернадського це виражено через ідею творчого взаємовідношення філософії та науки. Йдеться насамперед про філософські антецеденти(від лат. — перший член імплікації, імплікація — логічна операція, за допомогою якої з двох виразів утворюється умовне висловлювання "якщо..., то..") в становленні наукових ідей, а також про одночасне бачення світу з різних позицій.

У 1897 р. в Київському університеті був створений психологічний семінар, керівником якого став Г. І. Челпанов. На цьому семінарі психічні процеси вивчалися у лабораторних умовах. Вищі розумові процеси вивчалися на основі експериментального самоспостереження. (Деякі прилади з лабораторії Челпанова у післявоєнні роки знаходились на кафедрі психології Київського педагогічного інституту). За Г. І. Челпановим, самоспостереження є єдиним джерелом пізнання психічних явищ, а експеримент відіграє допоміжну роль.

Олександр Федорович Лазурський (1874—1917) — психолог, лікар. О.Ф. Лазурський дотримувався природничо-наукової орієнтації, розробив "характерологію"— психологічну концепцію індивідуальних відмінностей. Він виділяв у психіці дві сфери: 1) ендопсихіку, яка включає темперамент, характер, та інші психофізіологічні особливості; 2) екзопсихіку як систему ставлень особистості до оточуючого світу. На цій основі будувалася система класифікації особистості. О.Ф. Лазурський започаткував концепцію ставлення особистості, яку далі розробляв В. Мясищев та інші психологи. О. Ф. Лазурський — один з найбільш

видатних представників емпіричної психології. Він розробив метод психологічного дослідження — "природний" експеримент. Запропонований вперше в 1910р. (на першому Всеросійському з'їзді з експериментальної педагогіки), цей метод набув широкої популярності, використовується в сучасних психологічних і педагогічних дослідженнях. О. Лазурський розглядав природний експеримент як проміжну форму між спостереженням та експериментом.